

УДК 658.012:338.242

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ЕКСПРЕС-ДІАГНОСТИКИ КРИЗОВОГО СТАНУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Нусінова Я.В., к.е.н.,

Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Ю. Бугая

Міщук Є.В., к.е.н.

Криворізький технічний університет

Стаття посвячена удосконаленню підходів до експрес-діагностики кризового стану промислових підприємств. Предложено коректувати общую сумму текущих обязательств, учитываемую в составе комплексного показателя экспрес-диагностики, на сумму задолженности перед аффилированными лицами. Показано практическое применение предложенного подхода на примере горно-обогатительных комбинатов Кривбасса.

Ключевые слова: кризовое состояние, диагностика, комплексный показатель, обязательства.

The article is devoted to the improvement of approaches to express-diagnostics of industrial enterprises crisis state. It is offered to update the total amount of current liabilities, accounted in the structure of complex index of express-diagnostics, on outstanding amount to affiliated entities. Practical application of this approach on the example of Kryvbas ore-dressing and processing enterprises is shown.

Key words: crisis state, diagnostics, complex index, obligation.

Проблема та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Нині найпоширенішою організаційно-правовою формою інтегрованих корпоративних структур є холдинг, при цьому роль материнської компанії виконують компанії «закритого типу» (ЗАТ, ТОВ, офшорні компанії) [1]. Переплетення відносин усередині холдингу призводить до викривлення результатів оцінки фінансово-економічного стану підприємства через використання різних рівнів цін, відстрочки платежів та наявності зобов'язань перед юридичними особами, заснованими його власниками – афілійованими особами. Величини таких зобов'язань становлять значні суми, тому на них необхідно зважати при здійсненні експрес-діагностики кризового стану підприємств.

Оцінку фінансового стану як з урахуванням, так і без урахування суми зобов'язань перед афілійованими особами запропоновано здійснювати з використанням показника запасу власного капіталу, який являє собою мінімально необхідну величину приросту власного капіталу, на яку необхідно змінити його суму для досягнення нормативу кожного з коефіцієнтів, що використовуються [2; 3]. Однак складові зазначеного показника не можна оцінити в будь-який момент господарської діяльності підприємства, що не дозволяє його використовувати для експрес-діагностики кризового стану підприємства в режимі реального часу.

В свою чергу, оперативну оцінку ступенів кризового стану в такому режимі доцільно здійснювати за допомогою комплексного показника експрес-діагностики, що являє собою дріб, де чисельник – це різниця між сумою грошових коштів і порівняною до них дебіторською заборгованістю та поточною заборгованістю підприємства, а знаменник – дохід від реалізації продукції (робіт, послуг) підприємства. Сутність цього показника більш детально розкрито в роботі [4]. Проте в зазначеному комплексному показнику враховується загальна сума зобов'язань, без виокремлення тієї їх частини, що виникла перед афілійованими особами.

Таким чином, незважаючи на значну кількість наукових публікацій та емпіричних досліджень, присвячених проблемам діагностики кризи, ряд питань щодо оцінки ступенів кризового стану вимагає подальших досліджень і наукових розробок. Зокрема, актуальною є проблема діагностики кризи на підприємстві в режимі реального часу з виключенням суми зобов'язань перед афілійованими особами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомим внеском у розвиток методичних основ діагностики кризи є праці, авторами яких є зарубіжні й вітчизняні вчені: І.О. Бланк, І.П. Булеев, О.П. Градов, Л.О. Лігоненко, А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулін, Н.О. Сагалакова, К.А. Пріб та інші. Віддаючи належне фундаментальності та важливості досліджень науковців [5–11], необхідно відзначити, що питанням впливу афілійованих осіб на результати експрес-діагностики кризового стану промислових підприємств у режимі реального часу приділяється недостатньо уваги. Зазначене викликає необхідність подальших досліджень у даному напрямку.

Постановка завдання. Використання комплексного показника експрес-діагностики кризового стану підприємства [4] дозволяє оперативно отримати загальне уявлення про ступінь кризового стану (або його відсутність), але при цьому не виокремлюється борг підприємства перед афілійованими особами. Зазначене можна розглядати як перешкоду для розуміння дійсного фінансово-економічного стану підприємства. Метою статті є удосконалення методичного підходу до експрес-діагностики кризового стану промислових підприємств на основі корегування комплексного показника експрес-діагностики на величину зобов'язань перед афілійованими особами.

Виклад основного матеріалу та результати. Нарощування величини зобов'язань перед афілійованими особами можна розглядати як захисний інструмент з боку власників підприємства при кризовому стані: по-перше, якщо зобов'язання перед афілійованими особами забезпечені заставою та становлять найбільшу частину загальних зобов'язань, то підприємство-боржник не може бути визнано банкрутом, оскільки фактично таке рішення будуть блокувати власники підприємства, що виступають одночасно як основні кредитори. По-друге, непогашення протягом встановленого законодавством терміну визначеної суми зобов'язань дозволяє порушити справу про банкрутство, поряд з чим вводиться мораторій на задоволення вимог кредиторів.

Яскравим прикладом використання такого захисного інструменту є гірничо-збагачувальні комбінати Криворізького басейну, які, як відомо, складають гірничорудний дивізіон ТОВ «Метінвест Холдінг». Це товариство здійснює єдине управління підприємствами вугільної, гірничорудної, коксохімічної, металургійної й трубної галузей. Зокрема, металургійний комбінат ВАТ «МК «Азовсталь», який виступав позивачем у порушенні справи про визнання банкрутами ВАТ «Північний ГЗК» і ВАТ «Центральний ГЗК», входить до дивізіону сталі і прокату того ж ТОВ «Метінвест Холдінг». До цього ж дивізіону входить ЗАТ «Макіївський металургійний завод», який виступав позивачем у порушенні справи про визнання банкрутом ВАТ «Інгулецький ГЗК». ЗАТ «Криворізький завод гірничого обладнання» та ВАТ «ПВП «Кривбас-вибухпром» входять до гірничорудного дивізіону групи Метінвест і виступали позивачами при порушенні справи про банкрутства щодо ВАТ «Північний ГЗК» і ВАТ «Центральний ГЗК» відповідно. Корпорація «Міжрегіональний промисловий союз» входить у групу Емброл, контрольовану фінансово-промисловою групою «Систем-кепітал менеджмент», яка, у свою чергу, володіє 75 % акцій ТОВ «Метінвест Холдінг». Корпорація «Міжрегіональний промисловий союз» виступала позивачем при порушенні справи про визнання банкрутом ВАТ «Центральний ГЗК». Незважаючи на зазначене, жодний гірничо-збагачувальний комбінат Кривбасу не був доведений до стадії ліквідації, що підтверджує висновки про захисну функцію зобов'язань.

Отже, з позиції власників підприємства зобов'язання перед афілійованими особами не є зобов'язаннями, а тому під час проведення діагностики кризового стану підприємства повинні бути виключені з величини загальних зобов'язань.

Особливого значення в сучасних умовах господарювання набуває діагностування та контролювання зміни ступенів кризового стану підприємства в режимі реального часу – інтерактивному режимі, тобто у підприємства повинна бути можливість здійснення діагностики кризового стану протягом робочого дня. Таку діагностику, як вже зазначалося, доцільно здійснювати за допомогою вищезазначеного комплексного показника, оскільки інформація про значення його складових відома на підприємстві щоденно. Відтак, з урахуванням необхідності виключення зобов'язань перед афілійованими особами, пропонуємо використовувати так званий «скорегований» комплексний показник експрес-діагностики кризового стану, який матиме такий вигляд:

$$H\hat{e}_c = \frac{\check{A}\check{c}\check{e} + \check{A}\hat{e} - \check{I}\check{C} - \check{I}\check{C}\hat{a} \pm \Delta\check{C}}{\check{A}}$$

де $H\hat{e}_c$ – скорегований комплексний показник експрес-діагностики кризового стану підприємства;

$\check{D}\check{z}\check{l}$ – ліквідаційна вартість поточної дебіторської заборгованості, грн.;

$\check{G}\check{k}$ – грошові кошти та їх еквіваленти, грн.;

$\check{P}\check{Z}$ – загальна величина поточних зобов'язань, грн.;

$\check{P}\check{Z}\hat{a}$ – сума зобов'язань підприємства перед афілійованими особами, грн.;

$\Delta\check{Z}$ – понаднормативний надлишок (нестача) запасів, грн.;

\check{B} – виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), грн.

Підкреслимо, що ліквідаційна вартість дебіторської заборгованості характеризує суму, яку підприємство може одержати негайно. Величина запасів у формулі враховується не за абсолютною величиною, а за їх надлишком чи нестачею – цей показник є корегувальним, на який збільшуються або зменшуються поточні зобов'язання підприємства. Окрім цього, загальна сума поточних зобов'язань корегується на суму заборгованості перед афілійованими особами.

За даними фінансової, статистичної та внутрішньої звітності гірничо-збагачувальних комбінатів Криворізького басейну визначимо ступені кризового стану (чи його відсутність) за допомогою скорегованого комплексного показника експрес-діагностики. З цією метою розраховано значення скорегованого показника за період з 1998 р. по 2009 р. поквартально на ВАТ «Південний ГЗК», ВАТ «Північний ГЗК», ВАТ «Центральний ГЗК» та ВАТ «Інгулецький ГЗК». У результаті отримано 192 значення. Наприклад, по ВАТ «Інгулецький ГЗК» отримано такі значення скорегованого комплексного показника експрес-діагностики (табл. 1).

Таблиця 1

Розраховані поквартальні значення скорегованого комплексного показника експрес-діагностики кризового стану на ВАТ «Інгулецький ГЗК» за 2002–2010 рр.

Рік / квартал	Значення скорегованого комплексного показника								
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1 кв.	-0,28	-0,24	-0,26	-0,10	-0,01	0,12	0,12	-0,04	0,15
2 кв.	-0,28	-0,27	-0,25	-0,09	-0,10	0,13	0,13	0,08	0,19
3 кв.	-0,28	-0,30	-0,25	-0,10	-0,07	0,12	0,11	0,16	0,21
4 кв.	-0,27	-0,33	-0,25	-0,09	-0,04	0,12	0,09	0,28	0,26

Поряд з цим, за загальноприйнятою методикою, яка передбачає розрахунок коефіцієнтів ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості, визначено ступені кризового стану на кожному гірничо-збагачувальному комбінаті Кривбасу за досліджуваний період часу. Так, фінансово-економічний стан ВАТ «Інгулецький ГЗК» з 1998 по 2004 рр. характеризувався середнім ступенем кризового стану, з 2005 по 2006 рр., а також у 3 і 4-му кварталах 2008 р., 1 і 2-му кварталах 2009 р. – легким кризовим станом, у 2007 р., 3 і 4-му кварталах 2009 р., 2010 р. – його відсутністю.

Проведена діагностика дозволяє згрупувати отримані значення скорегованого комплексного показника відповідно до ступенів кризового стану, визначених за загальновідомою методикою. Проте розраховані значення не можна вважати нормативними, оскільки спочатку необхідно довести репрезентативність скорегованого показника відносно ступенів кризового стану. З цією метою зауважимо, що запропонований скорегований показник є не дискретною, а неперервною величиною, оскільки може набувати будь-яких значень з числової осі. У зв'язку з цим апарат математичної статистики застосовується саме для неперервних величин.

Для визначення нормативних значень скорегованого комплексного показника експрес-діагностики необхідно спочатку визначити закон розподілу, який невідомий. Для цього висунуто нульову гіпотезу, відповідно до якої закон розподілу скорегованого комплексного показника є нормальним. За критерій перевірки нульової гіпотези прийнято критерій згоди «хі-квадрат» Пірсона. При цьому, якщо критичне значення критерію «хі-квадрат» більше спостережуваного, то немає підстав відкладати нульову гіпотезу. Для того щоб при заданому рівні значущості перевірити висунуту статистичну гіпотезу, спочатку були обчислені теоретичні частоти, потім спостережуване значення критерію «хі-квадрат». За таблицею критичних точок розподілу «хі-квадрат» Пірсона за заданим рівнем значущості 0,01 і числом степенів свободи, що становить 2, знайдено критичну точку «хі-квадрат» критичне. Знайдене критичне значення виявилось більше, ніж розраховане спостережуване, тому не має підстав відкладати нульову гіпотезу про нормальний закон розподілу скорегованого комплексного показника експрес-діагностики кризового стану гірничо-збагачувальних комбінатів. Це дозволяє застосовувати методику знаходження довірчих інтервалів при нормальному розподілі випадкової величини. При цьому надійність, з якою визначені нами довірчі інтервали покривають невідомий параметр, становить 95%, що є достатньо високим значенням.

Таким чином, на основі застосування апарату математичної статистики пропонуємо для діагностики ступенів кризового стану гірничо-збагачувальних комбінатів нові нормативні інтервальні значення скорегованого комплексного показника експрес-діагностики (табл. 2).

У цілому вираховання із загальної суми залученого капіталу зобов'язань перед афілійованими особами призвело до зниження нормативних значень скорегованого комплексного показника експрес-діагностики. Водночас це не вплинуло на отримані результати щодо ступенів кризового стану на гірничо-збагачувальних комбінатах.

Таблиця 2

Нормативні значення комплексного показника експрес-діагностики кризового стану гірничо-збагачувальних комбінатів

Ступінь кризового стану	Значення показника з урахуванням загальної суми поточних зобов'язань	Значення показника без урахування зобов'язань перед афілійованими особами
Критична ситуація	$\leq -0,3329$	$\leq -0,7196$
Середній	$-0,3329 \dots -0,0615$	$0,7196; -0,1032$
Легкий	$-0,0615 \dots 0,142$	$-0,1032; 0,1182$
Відсутність кризового стану	$\geq 0,142$	$\geq 0,1175$

Висновки щодо ступенів кризового стану, отримані за допомогою загальновідомої методики, не суперечать висновкам, отриманим на основі використання скорегованого комплексного показника експрес-діагностики.

Висновки та напрямок подальших досліджень. Таким чином, для діагностики кризового стану промислових підприємств у режимі реального часу доцільно використовувати комплексний показник експрес-діагностики, який складається з найбільш значущих показників, рівень яких впливає на фінансово-економічний стан. При цьому із суми поточних зобов'язань необхідно вираховувати суму зобов'язань перед афілійованими особами. Отримана різниця між величиною комплексного показника та його скорегованими значеннями дозволяє підприємству приймати відповідні управлінські рішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пасечник Т.О. Концентрація акціонерного капіталу в української промисловості / Т.О. Пасечник // Фінанси України. – 2004. – № 3. – С. 128–134.
2. Нусінова Я.В. Система показників оцінки фінансової стабільності підприємств, побудованих на основі власного капіталу / Я.В. Нусінова // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2006. – Вип. 220: В 3 т. – Т. 3. – № 220. – С. 638–643.
3. Нусінова Я.В. Порівняння оцінка економічних результатів підприємств / Я.В. Нусінова // Вісник Криворізького технічного університету. – Кривий Ріг: КТУ, 2007. – № 16. – С. 248–251.
4. Міщук С. В. Удосконалення системи оперативного планування на промислових підприємствах та механізм його забезпечення / В.Я. Нусінов, С.В. Міщук // Вісник МНТУ: [Економіка]: зб. наук. праць. – Київ, 2010. – Вип. 1 (4). – С. 62–67.
5. Бланк И.А. Управление финансовой стабилизацией предприятия / И.А. Бланк – К.: Ника-Центр, Эльга, 2003. – 496 с.
6. Булеев И.П. Антикризисное управление предприятием / И.П. Булеев, Н.Е. Брюховецкая. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1999. – 178 с.
7. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой / [под общ. ред. А.П. Градова, Б.И. Кузина]. – С.Пб.: Спец. лит., 1996. – 512 с.
8. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / Л.О. Лігоненко – К.: Київський національний торговельно-економічний університет, 2001. – 580 с.
9. Шеремет А.Д. Финансы предприятий / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулин. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 344 с.
10. Сагалакова Н.О. Система показників-індикаторів економічної діагностики діяльності торговельного підприємства / Н.О. Сагалакова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 2, т. 2. – С. 19–24.
11. Пріб К.А. Підходи до оцінювання економічних криз в антикризовому регулюванні сільського господарства / К.А. Пріб // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2010. – Вип. 17. – С. 46–52.